



Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΗΝ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑΝ



ΕΙΣ τὴν Παντάνασσαν τοῦ Μυστρᾶ, τὴν τελευταίαν ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ἱδρυσαν οἱ Δεσπότες τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Πελοποννήσου, ἐκτυλίσσεται εἰς μίαν ἀπὸ τὰς καμάρας ἡ εἰκὼν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, θαυμασία κατὰ τὴν εὐρύτητα τῆς συλλήψεως καὶ τὸν πλοῦτον τῶν λεπτομερειῶν καὶ τὴν λάμπιν τῶν χρωμάτων.

Ἡ τοιχογραφία τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Παντάνασσαν, ἐγγίζει μίαν χορδὴν μυχίαν τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς μου. Ἐνώπιον τοῦ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Φάτνῃ ἐκείνου παιδίου, περὶ τὸ ὁποῖον ἡ χεὶρ τοῦ ζωγράφου τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος ἐχάραξε, τολμηρὰ καὶ εὐσταθῆς, σκηνογραφίαν εὐρεῖαν καὶ μεγαλοπρεπῆ, καταλάμπουσιν ἀπὸ φαεινῶν καὶ χαροπῶν χρωματισμῶν, θὰ πετάξῃ ὁ νοῦς σου εἰς τὰς ἡμέρας ἐκείνας τῆς ὑπερτάτης πρὸς ἀναβίωσιν προσπαθείας, τῆς ὑπερτάτης πάλης τοῦ ἔθνικοῦ βίου.

Εἰς χρόνους πικρούς, ἀλλὰ καὶ γεμάτους ἐλπίδας καλὰς ζωγραφίζει ὁ ἀγνωστος ζωγράφος τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ τῆς Παντανάσσης. Καὶ βεβαίως ἡ ψυχὴ του θὰ ἐμπληροῦτο ἐλπίδος καὶ σθένους, ὅταν ἡ χεὶρ αὐτοῦ διέγραφε τὴν ἱερὰν μορφήν τοῦ παιδίου, τὸ ὁποῖον ἤρχετο, μεσσίας προφητῶν γηραιῶν, νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, καὶ τὸ ὁποῖον τοῦ ἐσυμβόλιζε καὶ τὸν μεσίαν, ὁ ὁποῖος θὰ ἔσωζε καὶ θ' ἀνεγέννα καὶ τὸν ἰδικόν του λαόν.

Πολύτιμος ὅμως μοῦ εἶναι καὶ δι' ἕνα ἄλλον λόγον ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ τῆς Παντανάσσης. Ἡ ἀπεικόνισις αὕτη τοῦ τελευταίου ναοῦ τοῦ Μυστρᾶ μοῦ δεικνύει τὸ ὑψηλότερον σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐφθάσεν ἡ Βυζαντικὴ τέχνη ἐν τῇ

μακρᾷ σταδιοδρομίᾳ τῆς εἰκονογραφίας τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, — τὴν κατόπιν μακρᾶς καὶ πολυπόνου ἐξελίξεως καὶ ἐλιγμῶν ποικίλων διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀπεικόνισιν τῆς ἱερωτάτης ταύτης σκηνῆς τοῦ δόγματος τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, — τὴν ἐλευθερίαν τέλος καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀναγέννησιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφθάσε, κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοῦ μεγάλου πρὸς ἀναβίωσιν ἀγῶνος ἡ τέχνη τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν πατέρων.

Ἡ καμάρα τοῦ Ν. σκέλους τοῦ σχηματιζομένου σταυροῦ ἐπάνω, εἰς τὸν γυναικωνίτην, εἶναι ἐπεστρωμένη μετὰ τὴν πολύχρωμον ποικίλιαν δύο μεγάλων παραστάσεων : τοῦ Ἐθαγγελισμοῦ καὶ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ὑψηλὰ, εἰς τὸ ἐν μέρος τῆς καμάρας, λάμπει ἀστὴρ μέγας ῥίπτων ἀκτῖνας καὶ πρὸς τὰ δύο αὐτῆς γυρίσματα, ὁ ἀστὴρ ὁ γλυκὺς τῆς Γεννήσεως. Εἰς τὸ Α. γύρισμα τῆς καμάρας παριστάνεται ὁ Ἐθαγγελισμός. Σύνθεσις ἐλευθέρα, μετὰ κινήσιν θαυμασίαν τοῦ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνοντος ἀγγέλου, ἔχοντος πλουσίαν τὴν πτύχωσιν καὶ τὴν ὡραίαν κεφαλὴν ὑπὸ βοστρύχων περιβαλλομένην. Ἐν τῇ ὁρμητικῇ αὐτοῦ κινήσει ἀνεμίζεται ὀπισθεν τοῦ ὤμου τὸ ποδῆρες αὐτοῦ περιβλημά. Δεξιὰ, ἀπέναντι τοῦ ἀγγέλου, ὁ ὁποῖος τόσον θριαμβευτικῶς ἔρχεται νὰ εὐαγγελισθῇ τὴν καλὴν ἀγγελίαν, ἡ Θεοτόκος εἰς θρόνον εὐρύτατον καὶ μεγαλοπρεπῆ καθημένη προσβλέπει ἡδέως τὴν πρὸς αὐτὴν ἐρχόμενον ἀγγελόν καὶ κλίνει ἡρέμα, μετὰ κινήσιν ἀρρήτου γλυκειᾶς ἐκστάσεως τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ καινὸν ἀκουσμα.

Τὸ θαῦμα τὸ καινὸν συντελεῖται εἰς τὸ Δ. γύρισμα τῆς καμάρας. Ὁ μέγας λάμπων ἀστὴρ ῥίπτει φωτεινὰς τὰς ἀκτῖνάς του εἰς τὸ ὑψηλὸν σπήλαιον, ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ εἶναι ἡ Ἀγία Φάτνη. Τὸ παιδίον ἐγεννήθη, ὑπὲρ τὴν Φάτνην κύπτουσι τὰς κεφαλὰς ὁ βοῦς καὶ ὁ ὄνος, ἡ Θεο-

τόκος ἀριστερὰ ἀνακεκλιμένη προσδλέπει ἡδέως τὸ γεννηθὲν παιδίον.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον ἐκπλήσσει τὸν θεοτήν, εἶναι ὁ πλοῦτος τῆς παραστάσεως καὶ ἡ ζωὴ τῆς φύσεως καὶ ἡ χάρις τοῦ εἰδυλλίου, μὲ τὰ ὅποια ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος ζωγράφος ἐπύκνιζε τὸ καιρὸν θαῦμα.

Ἄγγελοι περυγίζουσιν περὶ τὸ σπήλαιον, καὶ ποιμένες προσέρχονται νὰ λατρεύσουν τὸ νεογνόν, καὶ οἱ μάγοι κομίζοντες τὰ δῶρα, καὶ αἱ θεραπαινίδες λούουσιν αὐτὸ εἰς ἄλλην σκηνήν, καὶ ὁ Ἰωσήφ σκεπτικός, — ταῦτα βλέπομεν καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς παραστάσεις τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Μοναδικὸν ὅμως εἶναι, καὶ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τελευταῖον, εἰς τὴν Παντάνασσαν τὸ συναντῶμεν, ἡ ζωὴ καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἐνάργεια, τὴν ὁποῖαν ὁ ζωγράφος ἠθέλησε ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν εἰκόνα του. Ὁ βράχος, ὅπου τὸ σπήλαιον, εἶναι ὑψηλός, ὄξυκόρυφος, ἀπ' ἀκρῆμος, ἀποκοπτόμενος εἰς βαθμίδας, ἐπὶ τῶν ὁποίων λάμπουσιν ἔντονοι ἀντανκλάσεις, καὶ χρωματισμοὶ ποικίλοι, κυριαρχοῦσι δ' ἐν μέσῳ αὐτῶν οἱ ἰκθίνιοι καὶ οἱ λειριόεντες.

Ποιμένες, ὀλίγον μακρότερον, ἀγραυλοῦντες, παίζοντες αὐλόν, κυνηγοὶ μὲ στολὰς πλουσίως πεποικιλμένας, μὲ πετάσους περωτοῦς, μὲ κύνας, ἐμφυσῶντες εἰς τὸ κυνηγετικὸν κέρας, — θάμνοι καὶ δένδρα, καὶ εἰς ὅλα αὐτὰ λάμψις χρωμάτων ἀπαράμιλλος, — περιβάλλουσιν, ἐξυψώνοντα πάντα ταῦτα καὶ μεγαλύνοντα τὸ «Παίδιον τὸ νέον, τὸν πρὸ αἰώνων Θεόν».

Ἡ ἀπεικόνισις τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ διάφορα ἐπεισόδια, τὰ συνδεόμενα πρὸς αὐτήν, ὑπῆρξαν εἰκονογραφικὸν θέμα προσφιλές εἰς τὴν τέχνην καὶ τοὺς καλλιτέχνας πάντων τῶν αἰώνων, οἱ ὅποιοι διὰ τῶν ποικιλωτέρων μέσων ἐπροσπάθησαν νὰ δώσουν εἰς τὸ προαιώνιον μέγα μυστήριον τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρῶσαν αἰὲ ἀνανεομένης νεότητος.

Διὰ νὰ φθάσῃ ἡ Βυζαντιανὴ τέχνη εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ τῆς Παντάνασσης παράστασιν, διὰ νὰ φθάσῃ ἡ καθόλου τέχνη εἰς τὰς μεγάλας συνθέσεις τῶν Ἰταλῶν καὶ Φλαμανδῶν ζωγράφων, διήλθεν ὅλα τὰ στάδια τῆς τέχνης, ἀπὸ τῆς πρωτογενοῦς καὶ ἀπερίττου παραστάσεως μέχρι τῆς ὑψηλοτέρας χλιδῆς λεπτομερειῶν καὶ χρωμάτων.

Τοὺς σταθμοὺς τούτους τοὺς κυριωτάτους θέλω προσπαθῆσαι νὰ διαγράψω εἰς γενικὴν ὑποτύπωσιν καὶ ὥς εἰς κεφαλαιώδεις διαγράμματα.

Ἡ εἰκονογραφία, δηλαδή ἡ ἱστορία τῆς ἐν τῇ τέχνῃ ἐξεικονίσεως, τοῦ μεγάλου τούτου μυστηρίου τῆς κτίσεως καὶ τῶν αἰώνων, εἶναι ἡ τελειότερα μικρογραφία τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς Χριστιαν

νικῆς τέχνης. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος θὰ τὴν ἔγραφεν, ἔχων ἐφόδιον ὄχι μόνον τὴν βαθεῖαν μάθησιν, ἱστορικὴν καὶ τεχνικὴν, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τὴν αἰσθητικὴν μόρφωσιν, μάλιστα δὲ τῆς πίστεως τὴν ἀγνὴν βαθεῖαν πρὸς τὸ καινὸν μυστήριον ἔξαρσιν, — ἤθελε μᾶς δώσει τὸ ὑψηλότερον διδάγμα τῆς ἱστορίας τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, ὁποῖαν διέπλασεν αὐτὴν ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἢ πάντοτε μὲ τὴν ζωὴν νέων ἰδανικῶν τὰ σύμβολα τῆς παιδικῆς ἡλικίας τῆς ἐκκλησίας διψῶσα νὰ ἐξυψώνη χριστιανικὴ ψυχὴ.

Ἀπὸ τὴν ἀπερίττον, ἀλλὰ συγκινητικὴν ἐν τῇ ἀφελείᾳ τῆς, πενιχρὰν παράστασιν τοῦ ἐσπαργανωμένου νεογνοῦ, τῶν πρὸς αὐτὸ κυπτόντων ζώων τῆς Γραφῆς, τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ, — ἡ τέχνη, νέας συγκινήσεις ἀενάως ζητοῦσα, φθάνει εἰς τῶν ζωγράφων τῆς Ἀναγεννήσεως τὴν ἀτελείωτον ποικιλίαν τῶν λεπτομερειῶν, τὴν λεπτεπίλεπτον χάριν, τὴν γαλήνιον μεγαλοπρέπειαν, τὴν βαθεῖαν μυστικοπάθειαν, τὴν γλυκυθυμίαν ἐκείνην καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐκφράσεως καὶ συλλήψεως καὶ λαμπρότητος χρωμάτων.

Κατὰ τοὺς τέσσαρας πρώτους αἰῶνας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ὑπόγειον Ρώμην καὶ τὰς περὶ αὐτὴν κατακόμβας κύκλος, πενιχρὸς βεβαίως, ὁ πρῶτος καὶ ἀπερίττος τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας. Αἱ ἀπεικονίσεις αὗται περιωρίσθησαν τὸ πρῶτον εἰς συμβολικὰς παραστάσεις τῆς διδασκαλίας τοῦ δόγματος, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν ἐξελιχθῆσαν εἰς ἱστορικὴν παράστασιν τῶν γεγονότων. Βραδύτερον δὲ καὶ ἄλλων ἐξεικονίσεων ἱστορικῶν ἐμφανίζεται ἡ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Τὴν πρώτην τοιχογραφίαν, συνάμα δὲ καὶ τὸν ἀρχικὸν τύπον τῆς ἀπεικονίσεως, εὐρίσκομεν, τὸν Δ' αἰῶνα, εἰς τὸ κοιμητήριον τοῦ Ἀγίου Σεβαστιανοῦ. Ἡ παράστασις ἀνάγεται εἰς τὴν ἀπλουστάτην μορφήν αὐτῆς : ἡ φάτνη, τὸ νεογνόν, τὰ δύο ζῶα. Ταῦτα εἶνε τὰ εἰκονογραφικὰ στοιχεῖα τῆς ἀπεικονίσεως τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τὰ ὅποια δὲν λείπουν, φυσικά, ἀπὸ οὐδεμίαν παράστασιν τῆς χριστιανικῆς καὶ βυζαντιανῆς τέχνης. Ἡ φάτνη καὶ τὸ νεογνόν εἶναι αὐτονόητα. Καὶ τὰ δύο ὅμως ζῶα, εἰς βοῦς καὶ εἰς ὄνος, δὲν ἤμπορουν νὰ λείψουν, διὰ νὰ πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ προφήτου : «ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωσθήσῃ, ἐν τῷ ἐγγίξειν τὰ ἔτη ἐπιγνωσθήσῃ». Τὰ δύο δὲ ταῦτα ζῶα εἶνε βοῦς καὶ ὄνος, διότι ταῦτα εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὅποια περιμένεις νὰ ἴδῃς εἰς τὴν φάτνην, ἐπὶ ὄνου ἡ Μαρία ἀνέβῃ εἰς τὴν Βηθλεὲμ, ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὁ Χριστὸς ἀνέβῃ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ. Οἱ προφῆται ὁμιλοῦν καὶ περὶ τῶν δύο τούτων ζώων, καὶ εἰς χριστιανικὸν σαρκοφάγον, πάντα τὰ κατοικίδια ζῶα ἀντιπροσωπεύοντες, πορεύονται ὁ βοῦς καὶ ὁ ὄνος μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν τὴν παρείαν τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης.

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

ΕΝ ΤΗ ΕΞΕΛΙΞΕΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

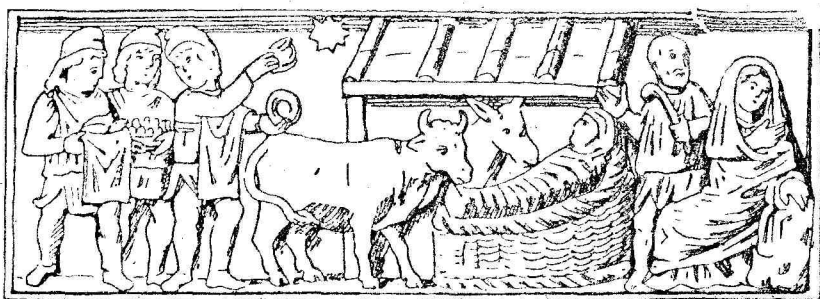
(Δ — ΙΣΤ αἰών).



Τοιχογραφία τοῦ κοιμητηρίου
τοῦ Ἁγίου Σεβαστιανοῦ.

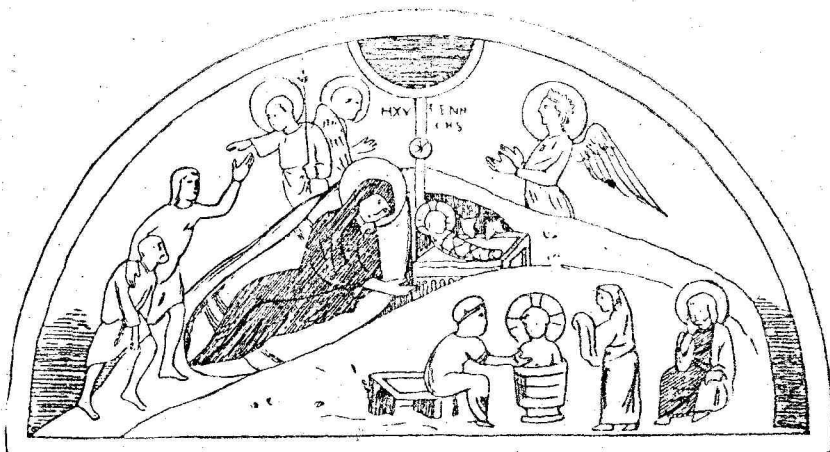
(Ἀρχαιολογικὴ παράστασις τῆς Γεννήσεως).

Δ' ἑκατονταετηρίς.



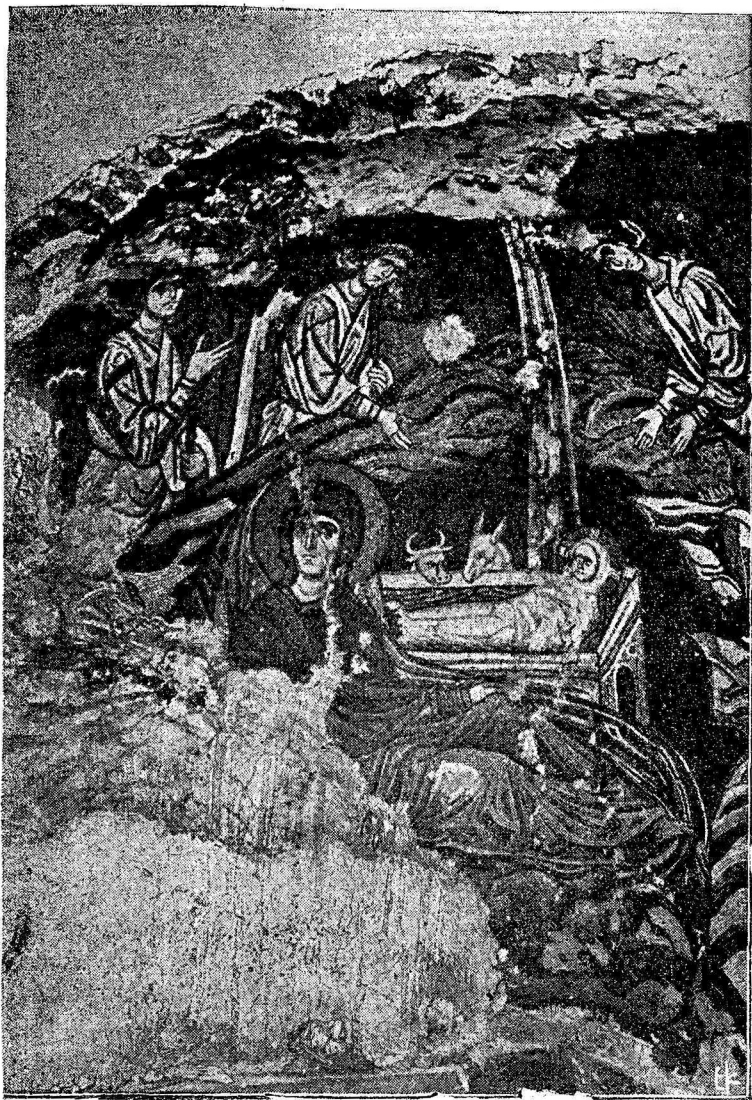
Ἀνάγλυφον ἐπὶ σαρκοφάγου.

Ε' ἑκατονταετηρίς.



Μικρογραφία ἐκ Βυζαντιανοῦ χειρογράφου.

Η' ἑκατονταετηρίς.



Ψηφιδωτὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνίου.
ΙΑ' ἑξατοντατηροῖς.



Ψηφιδωτὸν τοῦ Καχριέ Τζαμι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.
ΙΑ' ἑξατοντατηροῖς.

Ἀνάγλυφον εὐρίσκομεν συχνότερα τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ κατὰ τοὺς πρώτους τούτους χριστιανικοὺς χρόνους, καὶ δὴ εἰς σαρκοφάγους καὶ εἰς πολύτιμα μικρὰ μνημεῖα, κομψοτεχνήματα ἐπὶ ἐλεφαντίνου ὁστοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κατεσκευάζοντο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ πνυξίδες, ἤτοι μικραὶ θῆκαι πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν Ἀγίων Δώρων, καὶ διπτυχα διδόμενα ὡς δῶρα εἰς τοὺς Αὐτοκράτορας.

Ἡ ἐξεικόνισις ἀρχίζει ἐνταῦθα νὰ ἐξελίσσεται. Ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ ποθεῖ νὰ περιβάλλῃ τὸ Παιδίον μὲ κάθε δυνάμενον νὰ τὸ ἐξυψώσῃ ἐπεισώδιον. Ἐνωρὶς ἤδη, ἀπὸ τοῦ Δ', μάλιστα δὲ τὸν Ε' αἰῶνα, ἔρχονται οἱ ποιμένες νὰ προσκυνήσουν, ἔπειτα οἱ μάγοι τὰ δῶρα κομίζοντες πρὸς τὸ νεογνόν, τὸ ὅποιον κρατεῖ ἐπὶ τῶν γονάτων ἡ Θεοτόκος. Καὶ τέλος ὁ ἀστήρ λάμπει ὁδηγῶν τοὺς μάγους: «Ἄγγελοι μετὰ ποιμένων δοξολογοῦσι. Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσιν».

Οὕτω, κατὰ μικρόν, ἀπὸ τὸ ἀπλούστατον σύμβολον τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τὴν Φάτνην, ἡ χριστιανικὴ τέχνη ἀνελίσσεται εἰς πραγματικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐξεικόνισιν τοῦ καινοφανοῦς μυστηρίου καὶ τῶν μεγαλυνόντων αὐτὸ ἐπεισοδίων.

Ἡ Βυζαντιανὴ τέχνη, κατὰ τὰς ἐποχὰς ἰδίως τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, ἰδιαίτερος ἡγάπησε τὴν παράστασιν τῆς «Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ».

Ἀπὸ τοῦ 5' ἰδίως τὸ πρῶτον αἰῶνα, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀπὸ τοῦ Η' δύναται ἡ ἱστορία τῆς Τέχνης ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς εἰκονογραφίας τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Βυζαντιανῇ εἰκονογραφίᾳ.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος, παρὰ τὴν παράστασιν τοῦ γεννηθέντος νεογνοῦ εὐρίσκομεν τοὺς μάγους, ὑπὸ ἀγγέλου ὁδηγουμένους. Τὸν ἴδιον αἰῶνα τοὺς ποιμένας, ἐκστατικοὺς πρὸς τὸν ὑβρανὸν προσβλέποντας, ὅθεν βοῇ, καὶ ὁ ἄγγελος, ὁ ὁποῖος «τῶν θερμμάτων αὐτοὺς ἀπεβουκόλησε», καὶ πρὸς τὸν ἱερὸν τόπον βαδίζοντας. «Ἡ γεῖται δὲ τῆς πορείας ἀστήρ».

Νέα στοιχεῖα εἰκονογραφικὰ συγκεντρώνονται ἤδη περὶ τὸν πυρῆνα τοῦτον τοῦ 5' αἰῶνος. Τὸ μυστήριον τελεῖται εἰς βράχον ἢ εἰς ὄρος, καὶ ἐντὸς σπηλαίου: «καὶ ἡ γῆ τὸ σπήλαιον τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει»,—ὅπου τὰ ζῶα, ἡ Φάτνη, τὸ Παιδίον. Ἀργότερα, τὸν Η' αἰῶνα, δύο ἄγγελοι, συμμετρικῶς ἔνθεν καὶ ἔνθεν παριστάμενοι, προσκυνοῦσι τὸν ἀστέρα καὶ τὸ Παιδίον.

Ἄλλος νεωτερισμός, ὁ ὁποῖος ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν εἰς τὴν Βυζαντιανὴν τέχνην, εἶναι αἱ θεραπεινίδες αἱ λούουσαι τὸ νεογνόν· ἡ μία πλύνει αὐτὸ εἰς λεκάνην, ἡ ἄλλη χύνει τὸ ὕδωρ δι' ἀμφορέως. Ἡ ἐπὶ τῆς κλίνης παρὰ τὴν φάτνην Θεοτόκος, ὁ καθήμενος εἰς τὴν ἀκρὰν τῆς σκηνῆς Ἰωσήφ,—συμπληροῦσι τὴν εἰκόνα, ὁποία εὐρίσκεται ἤδη διαμόρφωμένη τὸν Η' αἰῶνα.

Ἄλλο εἰκονογραφικὸν στοιχεῖον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀπεικονίσεως τῆς Γεννήσεως, εἶναι τὰ θαύματα, τὰ ὁποῖα τὴν συνοδεύουν, ἐνωρὶς ἤδη, ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος, καὶ μάλιστα τὸ θαῦμα τῆς ἀπίστου μακίς Σαλώμης. Ἡ γυνὴ αὕτη δὲν δύναται νὰ πιστεύσῃ, ὅτι παρθένος «τὸν ὑπερούσιον τίκει», καὶ παρθένος μένει καὶ «μετὰ τὸ τεκεῖν». Ἄλλ' ὁ ἀπίστος βραχίον τῆς ἀσεβοῦς ἀπονεκροῦται καὶ μόνον διὰ τῆς ἀφῆς τοῦ νεογνοῦ ἱσται.

Εἰς τὴν παράστασιν τοῦ θαύματος τούτου ὁ χριστιανὸς γλύπτης καὶ ὁ Βυζαντινὸς ζωγράφος εὖρε περιστάσιν, διὰ γενικῶς εὐνοήτου εἰκόνας, ἐκφραστικῶς νὰ δείξῃ τὴν ἁρμονίαν τῆς ψυχῆς τοῦ πρὸς τὸ ὁρθόδοξον δόγμα, καὶ τὴν ἰσχὺν τοῦ δόγματος διὰ τοῦ χρωστήρος νὰ δοξάσῃ.

Οὕτως ἔχομεν ἤδη συμπληρωμένην καὶ τελειάν ἐν ὅλῃ τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς τὴν παράστασιν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Βυζαντιανῇ τέχνῃ.

Πόθεν ἡ φαντασίᾳ τοῦ καλλιτέχνου ἐνεπνεύσθη διὰ νὰ συναπαρτίσῃ τὴν παράστασιν ταύτην; Ποῦ εὗρεν οὗτος τὰ διάφορα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μικρὸν κατὰ μικρὸν συγκεντροῦμενα συναπετέλεσαν τὴν εἰκόνα τῆς κυρίας ταύτης σκηνῆς τοῦ μεγάλου μυστηρίου, ὁποῖαν τὴν θαυμάζομεν ἐπὶ χειρογράφων καὶ ἐπὶ τοίχων, εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Παλέρμου, εἰς τὸ Μηνολόγιον τοῦ Βασιλείου, εἰς τὸ Καχρίε Τζαμί τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὴν Παντάνασσον τοῦ Μυστρά; Τὰ στοιχεῖα τὰ παρήσχεν ἡ ἀπλὴ διήγησις κατ' ἀρχὰς τῶν Εὐαγγελιστῶν, τοῦ Ματθαίου καὶ τοῦ Λουκᾶ. Ἰδίως ὁμῶς αἱ περὶ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ παραδόσεις, τῶν ὁποίων ἀπήχησιν διετήρησαν τὰ Ἀπόκρυφα Εὐαγγέλια. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν τέχνην εὗρεν ὁ χριστιανὸς καλλιτέχνης πολλὰ πρότυπα: ἐκ ταύτης προέρχεται τὸ εἰκονογραφικὸν θέμα τοῦ λουτροῦ, ἀγαπητὴ εἶναι ἡ παράστασις βουκολικῶν σκηνῶν εἰς ἀρχαῖα ἀνάγλυφα, ὅπου ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ τῶν ποιμένων τῆς Γεννήσεως. Ἀλλὰ καὶ τῆς κυρίας παραστάσεως εὗρισκεν ὁ χριστιανὸς καλλιτέχνης πρότυπα εἰς τὰ ἀνάγλυφα τὰ παριστάνοντα τὴν γέννησιν θεῶν ἢ ἡρώων, καὶ οἱ ἄγγελοι οἱ ὁδηγοῦντες τοὺς μάγους ὑπενθυμίζουσι τὰς ἀρχαίας Νίκας.

Ἡ περιγραφή μιᾶς παραστάσεως τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους σταθμοὺς τῆς Βυζαντιανῆς τέχνης, θὰ δείξῃ πῶς συνεχώνευσεν ἡ χριστιανικὴ ψυχὴ τοῦ καλλιτέχνου τὰ διάφορα ταῦτα στοιχεῖα, ὥστε ν' ἀποτελέσῃ ἀφ' ἐνὸς μὲν καλλιτέχνημα ἄληθές, ἀφ' ἑτέρου δὲ σύμβολον γραφικὸν τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος.

Ἰδοὺ πῶς ἐξεικονίζεται, κατὰ τὴν καλὴν ἐποχὴν τῆς Βυζαντιανῆς τέχνης ΙΑ'—ΙΔ' αἰῶνα, ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν σπηλαίῳ, ἐντὸς ὄρους, ἡ Θεοτόκος εἶναι

ἀνακεκλιμένη ἐπὶ κλίνης ἐστρωμένης δι' ἐρυθρῶν κελυμμάτων· παρ' αὐτὴν ἐντὸς τῆς φάτνης ἀναπαύεται τὸ Παιδίον. "Οπισθεν τῆς φάτνης ὁ βοῦς καὶ ὁ ὄνος προβάλλουσι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν. Μ' ἐπίχαρι ἀγνότητος κίνημα ἡ Θεοτόκος ἀνατείνει τὰς χεῖρας θαυμάζουσα ἢ στηρίζει τὴν κεφαλὴν ἢ καὶ προσβλέπει τὸ νεογνὸν καὶ πλησιάζει τὴν χεῖρα ὡς διὰ τὸ θωπεύσῃ. Ἀριστερὰ πρὸς τὰ κάτω κάθεται ὁ Ἰωσήφ σκεπτικός, δεξιὰ δύο γυναῖκες λούουσai τὸ παιδίον. Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς συνθέσεως ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἀστήρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξέρχεται δέσμη ἀκτίνων πίπτουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ. "Εξω τοῦ ὅρους, ἄγγελοι ἐκατέρωθεν τῶν ἀκτίνων κλίνουν ἐπιχαρίτως τὴν κεφαλὴν, ὡς διὰ τὸ προσβλέψαι τὸ καινὸν θαῦμα. Ἄλλος ἄγγελος στρέφει πρὸς τοὺς μάγους, ὁδηγῶν αὐτοὺς, τὸ ἀνατολικὸν ἔνδυμα φέροντας καὶ ἐρχομένους μὲ τὰ δῶρα τὰ προσκυνησώσι τὸν Χριστόν. Ἀγγελος πάλιν ἀγγέλλει τὴν Γέννησιν εἰς ποιμένας «ἀγραυλοῦντας», καθημένους ἢ στηριζομένους ἐπὶ τῆς καλυρόπορος ἐν μέσῳ αἰγῶν καὶ προβάτων, καὶ παίζοντα· τὸν αὐλόν.

Τοῦτο τὸ διάγραμμα τὸ γενικὸν προσέλαβεν ἡ ἀπεικόνισις τοῦ μεγάλου μυστηρίου ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἀναπτύξει, ὁποῖον διεμορφώθη ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ ἐκ τῆς πίστεως τοῦ δόγματος.

Ἄλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ νομίσωμεν, ὅτι ἡ παράδοσις ἐδέσμευσε τὸν καλλιτέχνην. Συχνὰ παρίστανονται δύο φορὰς οἱ μάγοι, μίαν φορὰν ἐπιπποὶ μακρὰν τοῦ ὅρους, καὶ ἔπειτα προσφέροντες τὰ δῶρα ὑπὸ ἀγγέλου ὁδηγούμενοι. Ἄλλοι οἱ μάγοι φεύγουσι μὲ τοὺς ἵππους καλπάζοντας. Ποικιλίαν δὲ στάσεων δύναται ν' ἀποδώσῃ ὁ καλλιτέχνης εἰς τὴν Θεοτόκον, ἄλλοτε ἀνακεκλιμένην, ἄλλοτε ὀρθίαν, ἐνίοτε μάλιστα γονατισμένην πρὸ τοῦ παιδίου.

Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Δαφνίου τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἡ παράστασις περιορίζεται εἰς τὰ στενότερα ὅρια τῆς. Ἄλλ' ὁποῖος πλοῦτος ἀποχρώσεων καὶ ὁποία χάρις γλυκύθυμος ἐν τῇ ἀπλότῃ καταθέλουσα! Εἰς τὸν Ὅσιον Λουκᾶν τῆς Φωκίδος, τοῦ ὁποίου τὰ ψηφιδωτὰ εἶναι ὀλίγον προγενέστερα, ἡ παράστασις προσλαμβάνει ὅλην αὐτῆς τὴν εὐρύτητα. Πλουσία εἶνε ἡ σύνθεσις καὶ εἰς τὸ Καχριέ-Τζαμί τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος.

Εἰς τὸν Μυστρᾶν ὅμως καὶ τὸ Γεράκι ἰδίως ἡ ἀπεικόνισις τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ φθάνει εἰς τὴν εὐρυτέραν καὶ χαριεστέραν καὶ ζωντανωτέραν αὐτῆς ἀνθῆσιν.

Εἰς τοὺς θόλους τοῦ Ἀφεντικοῦ (ἀρχαὶ ΙΔ' ἐκ.), τῆς Περιβλέπτου (μέσα τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος), τῆς Παντανάσης (ἀρχαὶ ΙΕ' ἐκ.), τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χουσοστόμου εἰς τὸ Γεράκι (ΙΕ' ἐκ.),—ἡ χριστιανικὴ ἐνωθεῖσα μὲ τὴν ἀναγεννωμένην ἑλληνικὴν ψυχὴν ἀπετύπωσε ἐν ἀρμονίᾳ τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς ἰδανικόν.

Χρωμάτων λαμπρότης, λεπτομέρεια οἰκιακά,

συνθέσεως εὐρύτης, καὶ παραστάσεως εὐγένεια, μὲ ἀπλοῖαν, εἶναι ἀληθῆς, ἀφέλειαν ἀδεξίαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τὸ διάγραμμα, ὑπὲρ πάντα ὅμως ταῦτα ἐνέργεια καὶ κινήσις καὶ ζωή,—περιέσωσαν εἰς ἡμᾶς ἀπήχησιν πιστὴν, εἰς τοίχους καὶ εἰς θόλους διαγραφείσαν, τῆς ἐπὶ τοῦ Ταυγέτου καὶ τοῦ Πάρωνος Ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης.

Ἐκαστον εἰκονογραφικὸν στοιχεῖον, ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα συναπέρτισαν τὴν παράστασιν τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἐν σύμβολον, μία ἰδέα. Καὶ ὅταν ἡ παράστασις αὕτη ἐγείνει πλεόν γνησία ἱστορικὴ παράστασις, καὶ πάλιν ἡ αἰσθησις, τὴν ὁποῖαν ἐμποιεῖ τὸ ὅλον τῆς εἰκόνος, εἶναι τὸ ὑψιστον σύμβολον τοῦ μεγάλου μυστηρίου καὶ τῆς ἀγνείας τῆς Παρθένου. Τὸ θαῦμα τῆς ἀπίστου μαίας Σαλώμης ἔπαυσεν ἑνωρὶς ἐκονιζόμενον. Ἐμειναν ὅμως ἐπὶ αἰῶνας μακροὺς ἕως καὶ εἰς τὴν ἰταλικὴν τέχνην τῆς Ἀναγεννήσεως τὰ δύο τῶν προφητῶν ζῶα, ὁ βοῦς καὶ ὁ ὄνος, ἵνα δεικνύωσι τὴν ἀλήθειαν τῶν περὶ τῆς Παρθένου προφητευθέντων. Ἐμεινεν ὁ περίφροντις Ἰωσήφ, ἐκστατικός πρὸ τοῦ μεγαλοπρεποῦς μυστηρίου, οἱ ποιμένες, οἱ μάγοι, οἱ ἄγγελοι, ὁ ἀστήρ, ὁ πᾶναγνος ἀστήρ, ὁ λάμπων ὑπὲρ τὴν φάτνην, σύμβολον μαρμαίρον ὑπὲρ τῆς ἀγιότητος καὶ τῆς ἀγνείας τῆς Παρθένου.

Πάντα ταῦτα εἶναι τὰ σύμβολα καὶ τὰ μαρτύρια τοῦ καινοῦ θαύματος: Παρθένος συνέλαβε, παρθένος ἐγέννησε καὶ παρθένος παρέμεινεν. Εἰς τὸ καινὸν τοῦτο θέαμα, εἰς τὸ ξένον τοῦτο θαῦμα θεμελιούται ὅλη ἡ ἰσχὺς τῆς πίστεως καὶ τοῦ δόγματος. Καὶ πᾶσα ἡ φύσις ἐορτάζει τὸ Παιδίον καὶ συμβάλλει εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς μυστήριον: «ἢ γῆ τὸ σπῆλκιον, οἱ ποιμένες τὸ θαῦμα, οἱ μάγοι τὰ δῶρα, οἱ ἄγγελοι τὸν ὕμνον».

Ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν αὐτὸν σταθμὸν τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἔαν ἔλθῃς εἰς τοὺς πρώτους ζωγράφους τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως, τὸν Cimabue, τὸν Duccio, τὸν Giotto, τὸν Fra Angelico καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἐζωγράψαν τὴν Γέννησιν τοῦ Χριστοῦ—παρὰ τὴν ἀπέραντον ποικιλίαν τῶν ἐπεισοδιακῶν διακοσμήσεων, θὰ εὕρῃς πάλιν μίαν ἀπήχησιν τῆς παραστάσεως, ὁποῖαν συνέλαβον καὶ διέγραψαν αὐτὴν εἰς χειρόγραφα καὶ εἰς τοίχους ναῶν οἱ ζωγράφοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Μεσαίωνος.

Εἰς τὴν μακρὰν διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐξέλιξιν τῆς ἀπεικονίσεως τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, ἡ ψυχὴ τοῦ καλλιτέχου, ψυχὴ χριστιανοῦ ἄμα καὶ καλλιτέχου, ἐπόθησε νὰ εὕρῃ ὅσας ἡδύνατο ἀενάως νέας ἐμπνεύσεις διὰ τὴν παραστήσῃ αἰωνίως νέον τὸ παλαιὸν μυστήριον. Διότι καὶ τὸ γεννηθὲν Παιδίον νέον ἦτο, ἀλλὰ πρὸ αἰώνων ὑπῆρχεν. «Ἐγεννήθη Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός».

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΥ